

Охріменко Ігор Віталійович

*доктор економічних наук, професор
проректор з навчальної та наукової роботи
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Охрименко Игорь Витальевич

*доктор экономических наук, профессор
проректор по учебной и научной работе
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Okhrimenko Igor

*doctor of economics, professor
Vice-rector in educational and research work
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ

КАДРОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОГО БИРЖЕВОГО РЫНКА

STAFFING OF DOMESTIC EXCHANGE MARKET

Анотація. Метою статті є аналіз ситуації із підготовкою фахівців для біржового ринку в Україні та розробка рекомендацій для її поліпшення. Необхідність у фаховій підготовці працівників для біржового ринку обумовлена тим значенням, яке даний ринок має в економіці держави. Огляд інфраструктури біржового ринку показує, що вона включає в себе цілу низку як господарюючих так і регулюючих суб'єктів. Це формує потужний попит на фахівців з біржової діяльності, які окрім знань в межах своїх спеціальностей, володітимуть і навиками роботи на біржовому ринку в цілому, і у своєму конкретному його сегменті зокрема. Відповідно має бути сформованою і система підготовки таких фахівців. Огляд нормативно-правового підґрунтя підготовки фахівців біржового ринку в Україні, вказує, що ті ж кроки, які робилися раніше, не створювали єдиної системи підготовки.

Оскільки розуміння важливості біржової діяльності у керівників та викладачів, що дивляться на перспективу, є, то в багатьох навчальних закладах є дисципліни прямо чи опосередковано пов'язані з біржовою діяльністю. Відповідно до нового переліку спеціальностей спеціальність «Біржова діяльність» трансформована в «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», що передбачає розширення сфери її використання. Корисним може бути досвід підготовки фахівців для біржового ринку за кордоном. Практично в усіх державних університетах є сертифіковані магістерські програми для підготовки фахівців для біржового ринку.

Важливою складовою є перепідготовка та підвищення кваліфікації. В Україні з боку держави в цій справі було зроблено дуже мало, а окремі успіхи були досягнуті за рахунок дій самих учасників біржового ринку.

Для покращання ситуації, пропонується до освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» включити компетентності у сфері біржової діяльності. Саморегульним організаціям слід активізувати свою діяльність у напрямку співпраці із навчальними закладами. При розробці нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток біржового ринку, в обов'язковому порядку включати до них пункти щодо підготовки та перепідготовки фахівців біржового ринку.

Ключові слова: біржовий ринок, біржова діяльність, підготовка студентів, спеціальності.

Аннотация. Целью статьи является анализ ситуации с подготовкой специалистов для биржевого рынка в Украине и разработка рекомендаций по ее улучшению. Необходимость в профессиональной подготовке работников для биржевого рынка обусловлена тем значением, которое данный рынок имеет в экономике государства. Обзор инфраструктуры биржевого рынка показывает, что она включает в себя целый ряд как хозяйствующих, так и регулирующих субъектов. Это формирует мощный спрос на специалистов по биржевой деятельности, которые кроме знаний в своих специальностях, будут владеть и навыками работы на биржевом рынке в целом, и в своем конкретном его сегменте, в частности. Соответственно должна быть сформирована, и система подготовки таких специалистов. Обзор нормативно-правовой базы подготовки специалистов биржевого рынка в Украине, указывает, что те же шаги, которые предпринимались ранее, не создавали единой системы подготовки.

Поскольку понимание важности биржевой деятельности у руководителей и преподавателей, которые смотрят на перспективу, имеется, то во многих учебных заведениях есть дисциплины прямо или косвенно связанные с биржевой деятельностью. Согласно новому перечню специальностей специальность «Биржевая деятельность» трансформирована в «Предпринимательство, торговля и биржевая деятельность», что предусматривает расширение сферы ее использования. Полезным может быть опыт подготовки специалистов для биржевого рынка за рубежом. Практически во всех государственных университетах есть сертифицированные магистерские программы для подготовки специалистов для биржевого рынка.

Важной составляющей является переподготовка и повышение квалификации. В Украине со стороны государства в этом деле было сделано очень мало, а отдельные успехи были достигнуты за счет действий самих участников биржевого рынка.

Для улучшения ситуации предлагается в образовательно-квалификационную характеристику специалиста специальности «Предпринимательство, торговля и биржевая деятельность» включить компетентности в сфере биржевой деятельности. Саморегулируемым организациям следует активизировать свою деятельность в направлении сотрудничества с учебными заведениями. При разработке нормативно-правовых актов, направленных на развитие биржевого рынка, в обязательном порядке включать в них пункты по подготовке и переподготовке специалистов биржевого рынка.

Ключевые слова: биржевой рынок, биржевая деятельность, подготовка студентов, специальности.

Abstract. The purpose of the article is an analysis of the training of the experts for the exchanging market in Ukraine and the development of the recommendations to improve it. The need for the professional training of the employees for the exchanging market is conditioned by the value, which this market has in the national economy. The review of the infrastructure of the exchanging market shows that it includes a whole range of the economic and regulatory entities. This creates a strong demand for the stock exchange experts, who in addition to knowledge within their field have the skills of work on the exchanging market in general and in their special segment in particular. The system of training of the experts shall be formed accordingly. The review of the regulatory framework of the training of the exchange market experts in Ukraine indicates that the same steps that have been made earlier, did not create a unified system of training.

As the leaders and teachers thinking long-term are aware of the importance of stock exchange activity, there are subjects directly or indirectly related to the exchange activities in many schools. According to the new list of specialties, specialty «Stock Exchange Activity» was transformed into «Business, Trade and Stock Exchange Activity» that would expand the scope of its use. The experience of the experts training for exchanging market overseas can be useful. Almost all state universities have the certified master programs for experts training for the exchanging market.

An important component is retraining and professional development. The Ukrainian government has done very little for this, and some success has been achieved through the actions of the participants of the exchanging market themselves.

To improve the situation, it is offered to include expertise in the field of stock exchange activity into the educational and job description of the expert of the specialty «Business, Trade and Stock Exchange Activity». Self-regulatory organizations should intensify their activities towards cooperation with the educational institutions. It is necessary to include points concerning training and retraining of the exchanging market experts into the regulations aimed at the development of the exchanging market.

Keywords: exchanging market, stock exchange activity, students training, specialties.

Постановка проблеми. Ефективність будь-якої діяльності значною мірою визначається фаховістю її виконавців. Це повною мірою стосується і діяльності, пов'язаної із функціонуванням біржового ринку, як в цілому, так і окремих його сегментів — фондового, товарного, валютного. Враховуючи значимість біржового ринку для економік країн, які мають статус ринкових, цілком очевидним буде перенесення вагомості біржового ринку і на питання кадрового його забезпечення. Подібний стан справ, дійсно, є властивим для усіх розвинених країн, проте, як відомо, Україна до їх складу не входить. Це є однією із причин того, що і в сфері підготовки фахових працівників для біржового ринку ми також суттєво відстаємо. Що, в свою чер-

гу, не дозволяє досягти бажаних результатів в даному секторі економіки держави, а відповідно призводить до значних втрачених вигод. Таким чином, бажаючи підвищити ефективність роботи біржового ринку, не варто недооцінювати проблему підготовки його фахівців, що визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та функціонування біржового ринку присвячено чимало наукових та науково-практичних розробок і досліджень. Із самого початку зародження біржової діяльності в незалежній Україні, як вченими, так і практиками почав напрацьовуватися значний доробок пропозицій та рекомендацій подальшого розвитку біржового ринку в нашій країні. Разом з тим,

питанням підготовки та перепідготовки фахівців у цій сфері не приділялося достатньої уваги. Принаймні, на рівні державних інституцій цього не спостерігалось, а все, що робилося було ініціативою окремих викладачів навчальних закладів, які або розуміли суть проблеми, або просто активно працювали в напрямку розвитку доручених їм дисциплін.

Що стосується безпосередньо методичних аспектів підготовки з позицій фахових підходів до викладання, то в сфері біржової діяльності такі дослідження практично відсутні. Абсолютна більшість публікацій педагогічного спрямування стосуються винятково загальних питань здійснення педагогічної діяльності, не концентруючи увагу на особливостях підготовки в тій чи іншій сфері. Ті ж педагогічні напрацювання, що мають галузеве спрямування, як правило не мають вузької спеціалізації і стосуються підготовки фахівців в цілому того чи іншого профілю — гуманітарного, інженерного, управлінського і т.д. Щоправда, в 2013 р. була захищена дисертаційна робота викладача мовних дисциплін Торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету Гордієнко В.П. на тему «Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх молодших спеціалістів біржової діяльності», проте і сама дисертація і список наукових праць даного автора розглядають проблематику підготовки фахівців з біржової діяльності не стільки в професійному, скільки в лінгвістичному аспекті і до того ж, як видно із назви дослідження, обмежуються лише рівнем молодшого спеціаліста [1; 2]. Тому наша публікація не є продовженням досліджень вітчизняних науковців чи практиків від біржового ринку, що покладає на неї завдання насамперед висвітлення передумов кадрового забезпечення біржового ринку та тенденцій його розвитку. Відповідно метою статті є аналіз ситуації із підготовкою фахівців для біржового ринку в Україні та розробка рекомендацій для її поліпшення. Об'єктом дослідження є процес підготовки фахівців біржового ринку в Україні. Предметом дослідження виступатимуть методи та підходи до такої підготовки, їх інструментальне забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено у вступній частині статті, необхідність у фаховій підготовці працівників для біржового ринку обумовлена тим значенням, яке даний ринок має в економіці держави. Причому, якщо в Україні в окремих ситуаціях це доводиться аргументувати, то в усіх розвинених країнах подібний стан справ вважається нормою уже досить тривалий час, а самі біржі стали невід'ємною частиною економіки понад 500 років тому. Не будемо в даній публікації перелічувати усі ті функції, що успішно виконує біржовий ринок — це є в більшості праць по біржовій тематиці, наголосимо лише на тому,

що за кордоном біржовий ринок є фундаментом економічної системи країни і це не є перебільшенням. Тому в подальшому нашому викладі будемо виходити з того, що важливість біржової діяльності, як окремого виду господарської діяльності не потребує доведення.

Що стосується України, то, на превеликий жаль, попри чималі зусилля в напрямку розвитку вітчизняного біржового ринку, стан справ все ще є далекий від задовільного. Причому, якщо на біржовому фондовому ринку можна говорити про певні успіхи, то біржовий товарний ринок потребує серйозної розбудови. Попри це, незалежно від того наскільки розвиненим є вітчизняний біржовий ринок, з огляду на процеси глобалізації та інтеграції, участь у яких Україна намагається брати досить активно, економіка нашої держави все одно дуже тісно пов'язана зі станом світових біржових ринків. Більшість сировинних товарів є біржовими товарами, більшість фінансових цінностей є біржовими товарами, значна частина інструментів захисту від несприятливої ситуації на ринку є біржовими інструментами і т.д. Тому буде в Україні розвинений біржовий ринок чи ні впливатиме винятково на те, матимемо ми значні втрачені вигоди чи ні, але аж ніяк не на нашу незалежність від світових біржових ринків. Відповідно, навіть при гіпотетичній повній відсутності біржових торгів в Україні, наявність фахівців, які б могли аналізувати сигнали світових біржових ринків та трансформувати їх у чіткі рекомендації для вітчизняної національної економіки не є предметом дискусії.

Незважаючи на те, що поняття біржового ринку виникло із інституту біржі, проте, якщо говорити про підготовку фахівців біржового ринку, то вона має виходити далеко за межі самої біржі. Навіть поверхневий огляд інфраструктури біржового ринку показує, що вона включає в себе цілу низку як господарюючих так і регулюючих суб'єктів, діяльність яких може бути досить віддаленою від власне біржових торгів. Не ставлячи за мету перелічити їх усіх, оскільки ці питання непогано висвітлені в навчальній літературі, відзначимо, що окрім самих бірж це брокерські контори, дилингові центри, інвестиційні компанії та фонди, компанії з управління активами, клірингові та депозитарні установи, підприємства та організації, які здійснюють торгівлю товарами через біржі, а також ті, у складі яких є підрозділи по роботі з цінними паперами [8]. Також сюди можна додати банківські установи, що обслуговують учасників біржового ринку; страхові компанії, що страхують ризики строкових угод; приватні пенсійні фонди, що через біржовий ринок забезпечують збереження та примноження, довірених їм коштів. Згаданий нами регулюючий вплив біржового ринку здійснюють державні та громадські органи

регулювання і контролю [7]. Від імені держави на біржовому ринку можуть працювати і інші формування та утворення, виконуючи ті чи інші державні завдання (наприклад, Аграрний фонд). Таким чином, перелік прямих чи опосередкованих учасників біржового ринку є дуже широкий і може пронизувати економічну систему держави в усіх напрямках як по горизонталі, так і по вертикалі. Безперечно, що у кожній окремої групи учасників є свій, властивий лише їй, набір функцій, який потребує певних знань та компетенцій. Все це формує надзвичайно потужний попит на фахівців з біржової діяльності, які окрім знань в межах своїх спеціальностей, володітимуть і навиками роботи на біржовому ринку в цілому, і у своєму конкретному його сегменті зокрема. Якщо ж до цього додати і той факт, що у розвинених країнах учасниками біржового ринку окрім юридичних осіб є значна частина населення, яка там традиційно надає перевагу інвестуванню на біржах перед банківськими депозитами [3, с. 263], то сфера поширення знань по роботі на біржовому ринку збільшується в рази.

Вищевикладене дає підстави говорити про важливість підготовки фахівців з біржової діяльності, причому навіть не стільки з боку учасників біржового ринку, скільки з позицій держави, зацікавленість якої в активному розвитку даного сектору економіки є поза всяким сумнівом. Відповідно має бути сформованою і система підготовки таких фахівців, яка за класичними правилами такої підготовки не може бути точковою чи ситуативною, а повинна мати фундаментальний характер і передбачати підготовку на усіх рівнях.

Що стосується низового рівня підготовки, то тут варто згадати, що вперше питання підготовки фахівців з біржової діяльності на державному рівні було піднято в 1994 р., коли Кабінетом Міністрів України 18.05.1994 р. була прийнята Постанова № 325 «Про перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій». Постанова передбачала цілу низку нововведень як організаційного так і змістовного характеру. Зокрема вводилася класифікація освітніх чи кваліфікаційних рівнів, галузей знань, професійних спрямувань, спеціальностей. В рамках цього була введена галузь знань 05 — «Економіка, комерція та бізнес», до складу якої в межах професійного спрямування 6.0501 «Економіка» вперше увійшла спеціальність молодшого спеціаліста 5.05010802 «Біржова діяльність».

Попри те, що спеціальність була новою, коледжі та технікуми, які стали основною ланкою підготовки молодших спеціалістів, досить охоче її відкривали. Не маючи достатньої кількості об'єктивної інформації про рівень підготовки випускників, на основі перелі-

ку дисциплін, які викладалися для підготовки, можемо робити висновки про їх професійне спрямування. Безперечно усі вони мали дисципліни «Біржова діяльність» чи «Біржова справа», проте на цьому єдине бачення майбутніх фахівців різними, в тому числі і за галузевим спрямуванням, навчальними закладами і закінчується. Так, для багатьох біржова діяльність уявлялася як надання посередницьких послуг, різного характеру. Були такі, які будували навчальні програми на основі підготовки фахівців із торгівлі. Хтось насичував навчальний план дисциплінами, які пізніше лягли в основу оціночної діяльності. Для когось біржова діяльність асоціювалася із будь-якими видами комерційної діяльності, хоч паралельно із спеціальністю 5.05010802 «Біржова діяльність» була введена і спеціальність 5.05010802 «Комерційна діяльність». Оскільки ці дві спеціальності на рівні спеціаліста формували спеціальність 7.050108 «Маркетинг», а підготовка молодших спеціалістів маркетологів не передбачалася, то для деяких навчальних закладів це стало сигналом того, що спеціальність «Біржова діяльність» передбачає підготовку фахівців із маркетингу.

Таким чином, підготовку фахівців з біржової діяльності того періоду важко було назвати системною. Хоч, безперечно, введення спеціальності було однозначно позитивним кроком в напрямку забезпечення нової сфери економічної діяльності — біржової, належного рівня фахівцями. Щоправда, як видно із аналізованої постанови, на рівні молодшого спеціаліста підготовка фахівців з біржової діяльності і завершувалася. На вищих рівнях підготовки про біржову діяльність уже не йшлося.

Дещо покращилася ситуація після прийняття наступного регулюючого документу — Постанови Кабінету Міністрів від 24.05.1997 № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями». Вона вносила певні зміни у структуру переліку та його зміст. Так, галузь знань було перейменовано на «Економіка, комерція та підприємництво», а професійне спрямування «Економіка» на напрям підготовки «Економіка і підприємництво». Що стосується спеціальності молодшого спеціаліста «Біржова діяльність», то вона змінила шифр — на 5.050112, і була виведена з-під прямого підпорядкування спеціальності «Маркетинг».

Суть покращання у організації підготовки молодших спеціалістів спеціальності «Біржова діяльність» полягало в тому, що для усіх спеціальностей молодших спеціалістів напряму підготовки 0501 «Економіка і підприємництво» відповідною науково-методичною комісією Міністерства освіти і науки України були затверджені галузеві стандарти вищої освіти [6]. Так,

освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника вищого навчального закладу чітко визначали цілі освітньої та професійної підготовки, зміст освіти, місце фахівця в структурі господарства держави, вимоги до його компетентності та інших соціально значущих властивостей і якостей. Цей стандарт ставав обов'язковим для органів управління вищою освітою, вищих навчальних закладів, а також міністерств, відомств, асоціацій, підприємств, організацій різних форм власності, де готувалися або використовувалися фахівці освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» спеціальності «Біржова діяльність». Таким чином, він створював єдину базу та формував єдине бачення підготовки в межах держави. Щоправда, в межах варіативної складової стандарту навчальні заклади могли вводити ті особливості підготовки, які, на їх думку покращували її якість і які співпадали з їхнім баченням кваліфікаційного рівня майбутніх фахівців. Зокрема, в межах спеціальності вводилися спеціалізації, наприклад, «Оцінка цілісного майна, операції з нерухомістю». Подібні речі формально не суперечили галузевому стандарту, хоч оцінити їх однозначно не дуже просто, оскільки те ж майно чи нерухомість взагалі не є біржовим товаром. Проте загальний напрям підготовки витримувався, що було ще одним позитивним кроком. За бакалаврів, спеціалістів та магістрів з біржової діяльності, як і раніше, мова не йшла.

Наступним етапом у розвитку підготовки фахівців з біржової діяльності, якщо це можна назвати розвитком, стала Постанова Кабінету Міністрів від 20.06.2007 р. № 839 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста». Даною постановою спеціальність «Біржова діяльність» була вилучена із переліку, а натомість були додані спеціальності «Маркетингова діяльність» та «Оціночна діяльність». Також, з незрозумілих причин, попри наявність спеціальності «Комерційна діяльність» була введена додатково спеціальність «Товарознавство та комерційна діяльність», що однозначно вказує на недостатньо виважені підходи до формування переліку спеціальностей. Таким чином, на даному етапі реформування системи вищої освіти в Україні держава відмовилася від підготовки фахівців з біржової діяльності навіть на первинному рівні. Подібний стан справ вказує на нерозуміння чиновниками від вищої освіти проблем економічного характеру та слабкість позицій самих біржовиків, які не змогли відстояти інтереси біржової сфери.

Суттєвим зрушенням ситуації стала наступна Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей,

за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра». Попри те, що у галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» про біржову діяльність не йшлося, але частково цю прогалину могли закрити спеціальності «Товарознавство і комерційна діяльність» та «Організація оптової та роздрібної торгівлі». Проте, основним досягненням було те, що в галузі знань 1801 «Специфічні категорії» з'являється магістерська спеціальність 8.18010009 «Біржова діяльність». Причому в примітках до даної спеціальності вказувалося, що на неї можуть вступати бакалаври та спеціалісти фактично будь-яких спеціальностей, що значно розширювало можливості спеціальності, виходячи із того, що вона не має «власного» бакалаврату. Щодо використання даної постанови у навчальному процесі повернемося дещо пізніше, а зараз для завершення аналізу нормативно-правового забезпечення освітньої складової підготовки фахівців біржового ринку, згадаємо ще один регулюючий акт.

Мова йде про Постанову Кабінету Міністрів від 29.04.2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». Даною постановою внесені серйозні зміни в перелік із суттєвим його скороченням. Основним аргументом такого скорочення було наближення вітчизняного переліку до закордонних, оскільки, за словами розробників, наші спеціальності є дуже вузьконаправленими і не в усьому зрозумілими на світовому ринку праці. Не будучи фахівцем у сфері гуманітарних чи технічних наук, не можемо коментувати достатність такої аргументації по вказаних науках, але щодо економічних спеціальностей є певні сумніви стосовно достатньої обґрунтованості таких дій. Так, з власного досвіду знаємо, що деякі спеціальності, які були вилучені через те, що за кордоном таких немає, насправді за кордоном є і до того ж у досить відомих університетах. Проте, залишимо оцінку цих дій на розсуд загальної освітянської спільноти і повернемося до питання біржової діяльності.

В новій постанові такої галузі знань, як «Специфічні категорії» уже не було, а відповідно і спеціальність «Біржова діяльність», проіснувавши близько 5 років, потрапила під скорочення. Разом з тим, в новоствореній галузі знань 07 «Управління та адміністрування» з'являється спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». При цьому треба сказати, що термін «біржова діяльність» з'явився всього за декілька місяців до прийняття постанови. До цього ж, протягом півтора року обговорення проекту постанови, про біржову діяльність не згадувалося ніде. Оскільки з переліку спеціальностей були вилучені

уже давно відомі та традиційні спеціальності, вважаємо, що включення біржової діяльності може свідчити про досить потужне лобі у прихильників активного розвитку вітчизняного біржового ринку, що з нашого боку може лише вітатися. Щоправда, незважаючи на те, що Постанова № 266 мала своїм терміном введення у дію 1.09.2015 р., на момент підготовки даної статті розуміння змістовного наповнення нової спеціальності в навчальних закладах все ще немає.

Таким чином, говорячи про нормативно-правове підґрунтя підготовки фахівців біржового ринку в Україні, можемо бачити, що безхмарним воно не було. Ті ж кроки, що робилися, не створювали єдиної системи підготовки і демонстрували скоріше неможливість «відмахнутися» від проблеми ніж бажання її серйозно вирішувати.

Вищенаведена інформація стосувалася речей формального характеру на загальнодержавному рівні, а щодо реального стану справ у навчальних закладах, то він наступний. Оскільки розуміння важливості біржової діяльності у керівників та викладачів, що дивляться на перспективу, є, то в багатьох навчальних закладах на тих чи інших спеціальностях економічного характеру є дисципліни прямо чи опосередковано пов'язані з біржовою діяльністю. Причому, цікавим є той факт, що виходячи із аналізу назв дисциплін по більшості провідних навчальних закладів України, можна стверджувати, що більша економічна спеціалізація навчального закладу зовсім не є ознакою більшої уваги до проблематики біржового ринку. Є класичні економічні університети, де біржовій діяльності приділяється не так уже й багато уваги, тоді як є галузеві навчальні заклади, економічні факультети яких мають по декілька відповідних дисциплін і дають як теоретичні знання, так і практичні навички роботи на біржовому ринку на досить непоганому рівні.

В цьому плані варто окремо зупинитися на Національному університеті біоресурсів і природокористування України на економічному факультеті якого уже майже 15 років успішно функціонує кафедра біржової діяльності, яка протягом всього цього періоду була і залишається єдиною подібною кафедрою в Україні. Перші 5 років свого існування кафедра біржової діяльності була обслуговуючою, даючи основи біржової діяльності студентам різних факультетів. Проте, вже в 2006 р. Наказом Міністерства аграрної політики України № 292 від 13.06.2006 р. на базі кафедри біржової діяльності було відкрито спеціалізацію «Біржова діяльність на аграрному ринку» для студентів спеціальності «Економіка підприємства». А враховуючи важливість розвитку фондового ринку тоді ж для студентів магістратури спеціальності «Фінанси і кредит» було запроваджено магістерську програму «Біржова

діяльність на фондовому ринку». З того часу кафедра, набувши статусу випускової, щороку випускала на вітчизняний ринок від 15 до 30 кваліфікованих економістів та фінансистів, фаховий рівень яких визначався швидкістю їх працевлаштування в організації та установи, що є учасниками біржового ринку.

Значною подією для кафедри стало відкриття в 2006 р. на її базі Навчально-науково-виробничої лабораторії біржової діяльності, яка обладнана сучасною технікою. Програмне забезпечення лабораторії, що використовується в ході навчання дозволяє в режимі реального часу працювати на діючих електронних майданчиках як основних вітчизняних бірж, так і найбільших бірж світу [4]. Також кафедрою разом із Одеською аграрною біржею була розроблена та введена в експлуатацію комп'ютерна програма «Електронна аграрна біржа».

Після введення Постановою № 787 спеціальності «Біржова діяльність» лише два навчальні заклади взяли за її ліцензування — згаданий уже Національний університет біоресурсів і природокористування і Сумський державний університет. Обидва університети отримали ліцензії в 2014 р., але перші набори почали здійснювати лише під час вступної кампанії 2015 р. При цьому, у зв'язку із відсутністю при Науково-методичній комісії Міністерства освіти і науки України галузі «Специфічні категорії» окремої секції по біржовій діяльності, і галузеві стандарти, і навчальні програми, і відповідно робочі навчальні плани НУБіП і СумДУ розробляли самостійно, виходячи із власного бачення розвитку спеціальності.

Так, наприклад, в НУБіП було вирішено в межах спеціальності «Біржова діяльність» запровадити три магістерські програми, кожна з яких передбачатиме більш вузьку спеціалізацію. Зокрема, магістерська програма «Управління ризиками на біржовому ринку» спрямована на підготовку фахівців, які за рахунок ефективного використання інструментів біржового ринку зможуть мінімізувати як виробничі, так і фінансові ризики практично усіх сфер господарської діяльності. Випускники програми «Аналітика фінансових і товарних ринків» матимуть фах розробляти та реалізовувати прогнози розвитку вітчизняних та світових ринків, як в цілому, так і в межах конкретних товарних груп чи фінансових інструментів. До сфери вивчення програми «Професійна діяльність на ринку цінних паперів» входять такі види діяльності як торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, оціночна діяльність, управління активами фізичних та юридичних осіб. Окрім вузької спеціалізації, випускники усіх магістерських програм спеціальності «Біржова діяльність» умітимуть вести торгівлю на товарних та фондових ринках, як з позицій інтересів

підприємств та організацій, так і для себе особисто. Логічною оцінкою роботи кафедри стало те, що Міністерством аграрної політики України вона була визнана базовою у навчально-методичному забезпеченні дисциплін з біржової діяльності.

Таким чином, в плані підготовки фахівців для біржового ринку були зроблені чергові позитивні кроки. А враховуючи те, що, як уже зазначалося, відповідно до Постанови № 266 спеціальність «Біржова діяльність» буде трансформована в «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», то ми передбачаємо, що, у зв'язку із розширенням сфери її використання кількість навчальних закладів, які займатимуться даною спеціальністю значно зросте. Щоправда, є і загроза того, що більшість із них не робитимуть акценту конкретно на біржовій діяльності, побудувавши навчальні програми на основі традиційних для себе дисциплін.

В цьому плані корисним може бути досвід підготовки фахівців для біржового ринку за кордоном. Так, у США на біржовому ринку мають право працювати лише фахово підготовлені спеціалісти. Тому, практично в усіх державних університетах є сертифіковані магістерські програми для підготовки фахівців для біржового ринку. Щодо бакалаврату, то і тут спостерігається велика кількість відповідних бакалаврських програм, які можуть мати різні назви, але при цьому залишаються орієнтованими на біржовий ринок — «інвестиційна діяльність на біржовому фондовому ринку», «торгівля на міжнародних біржових фінансових ринках», «бізнес-аналітика операцій на біржових фінансових ринках» і т.д. В європейських університетах кількість програм винятково біржового характеру є меншою, оскільки підготовка фахівців для біржового ринку, як правило, лежить на самих біржах. Проте, незважаючи на це, кількість дисциплін, що стосуються біржової діяльності в навчальних планах економічних спеціальностей все одно є досить значною.

Для повноти інформації в плані важливості вивчення біржової діяльності у навчальних закладах, вважаємо, що досить цікавим та повчальним може бути наступний факт. В проекті Закону «Про Київську сільськогосподарську академію», розробленому урядом Української народної республіки у 1918 р., однією із, як тепер кажуть, нормативних дисциплін, що мали вивчатися на економічному факультеті була «Кредит, біржа і банк» [5, с. 5]. В силу об'єктивних причин Київська сільськогосподарська академія тоді організованою не була, але даний фрагмент історії яскраво свідчить про значення, яке надавалося вивченню біржової проблематики. До речі, в наш час в незалежній Україні жодна із біржових дисциплін на жодній із економічних спеціальностей нормативно так і не стала.

Разом з тим, підготовка фахівців для будь-якої сфери є лише частиною її кадрового забезпечення. Не менш важливою складовою є перепідготовка та підвищення кваліфікації. На жаль в Україні з боку держави в цій справі було зроблено ще менше ніж в плані підготовки. Проте, оскільки ця сфера освітніх послуг підлягала меншому державному регулюванню ніж підготовка, то в ній були досягнуті певні успіхи за рахунок дій самих учасників біржового ринку.

Так, якщо говорити про біржовий фондовий ринок, то одним із основних учасників системи підготовки та перепідготовки фахівців став Український інститут розвитку фондового ринку (УІРФР) Київського національного економічного університету. Даний інститут був створений як центр підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів фондового ринку. Він також виступає у ролі Навчально-методичного центру Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Навчання, професійна підготовка та підвищення кваліфікації здійснюється за наступними напрямками: підготовка фахівців вищого освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», підготовка фахівців з питань фондового ринку, проведення семінарів з найбільш актуальних питань ринків фінансових послуг України. Окрім Українського інституту розвитку фондового ринку подібними діями займаються ще декілька установ, які отримали відповідні дозволи від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і викладачі яких пройшли атестацію в УІРФР.

Що стосується біржового товарного ринку, то тут насамперед варто говорити про його аграрний сегмент. Зокрема, у 2007 р. між кафедрою біржової діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України та Аграрною біржею підписано договір про співробітництво щодо забезпечення підготовки та перепідготовки фахівців біржового ринку та відкрито Навчально-практичні курси брокерів на базі Навчально-науково-виробничої лабораторії біржової діяльності. Слухачі цих курсів після їх закінчення отримували свідоцтво державного зразка про підвищення кваліфікації брокерів та сертифікат встановленого зразка, який надає право здійснювати практичну діяльність на організованому біржовому аграрному ринку країни.

Стосовно інших сегментів біржового ринку, то на них питання перепідготовки та підвищення кваліфікації стали вирішувати самі учасники біржового ринку, як одноосібно, так і в межах громадських об'єднань (асоціацій). Причому програми перепідготовки можуть бути дуже різноманітними як по термінах, так і по змістовному наповненню. Наприклад, товарна біржа «Українська енергетична біржа», яка є уповноваженою вугільною біржею має свій навчальний

центр, де пропонується безкоштовне навчання, яке займатиме близько двох годин. А навчальний центр Інвестиційної групи «АРТ КАПІТАЛ», яка надає найбільш повний спектр фінансових продуктів, має цілий спектр навчальних програм від безкоштовних на 45 хвилин до досить дорогівартісних, розрахованих на 20 днів.

Треба сказати, що подібна практика є традиційною і для біржових ринків розвинених країн. Усі потужні біржі мають власні навчальні центри, де здійснюють підготовку та перепідготовку бажаючих працювати на тому чи іншому біржовому ринку. А для європейського освітнього простору, як уже ми зазначали вище, це є основним напрямом забезпечення біржового ринку висококваліфікованими фахівцями.

Ще одним способом виявлення потенційних учасників для роботи на біржовому ринку є різного роду заходи, організовані професійними учасниками біржового ринку — семінари (вебінари), круглі столи, презентації, конкурси. Практично усі серйозні учасники вітчизняного біржового ринку є організаторами подібних заходів, оскільки їх успіх на професійному полі є результатом їхнього бачення розвитку біржової сфери в перспективі, де освітні проекти займають одне із ключових місць.

Для прикладу наведемо діяльність у цій сфері «Української біржі». Вона є організатором чи співорганізатором відразу кількох таких проектів. Зокрема, в 2012 р. було започатковано «Змагання юних інвесторів» — конкурс з біржової торгівлі, який проводиться між учнями українських шкіл, де протягом навчального року викладався експериментальний курс «Фінансова грамотність». Конкурс «Кращий приватний інвестор» — перший в Україні біржовий конкурс з-поміж приватних інвесторів. Особливістю конкурсу є можливість оперативного спостерігати за результатами й реалізованими торговими стратегіями усіх учасників. Для тих, хто лише вчиться даний конкурс — це хороша можливість спробувати свої сили та перейняти позитивний досвід у лідерів змагання. «Біржова Універсіада» — це чемпіонат з інтернет-трейдингу серед студентів вищих навчальних закладів України. Мета проекту — надати студентам можливість перевірити на практиці і закріпити на реальних біржових торгах знання, отримані в рамках навчальних програм свого університету. В чемпіонаті беруть участь близько семи десятків вітчизняних навчальних закладів, що демонструє зацікавленість студентів як в подібного роду заходах, так і в біржовій діяльності в цілому. До речі, незважаючи на високий рівень самопідготовки багатьох учасників чемпіонату, серйозне методичне відношення до підготовки в межах університетського навчання все ж дається взнаки, оскільки команда ка-

федри біржової діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України стала єдиною, яка за весь період існування універсіади щороку потрапляла в перелік кращих.

Найвищим із рівнів підготовки з позицій класичної освіти слід вважати написання дисертаційної роботи та отримання наукового ступеня. Щоправда подібний рівень підготовки більше властивий не стільки фахівцям біржового ринку, скільки людям, які їх готуватимуть. В даному випадку варто говорити про наукові спеціальності сфери економічних наук: світове господарство і міжнародні економічні відносини; економіка та управління національним господарством; економіка та управління підприємствами; гроші, фінанси і кредит. По усіх них готуються дисертаційні роботи з питань біржового ринку. Проте і тут спостерігається певна неврегульованість. Фондовий ринок в паспортах спеціальностей, які покликані регламентувати напрями досліджень представлений досить непогано. Так, спеціальність 08.00.02 — світове господарство і міжнародні економічні відносини в своєму паспорті має пункт 11 — «міжнародне портфельне інвестування та світовий фондовий ринок». Спеціальність 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит — відразу декілька пунктів: 16 — «фінансовий ринок та його сегментація, інструменти та інфраструктура ринку цінних паперів; портфельне інвестування; держава на фінансовому ринку»; 17 — «фондовий ринок, фондова біржа і біржові операції»; 18 — «хеджування фінансових ризиків; ринок похідних фінансових інструментів». Що стосується біржового товарного ринку, то про нього не йдеться взагалі. Тому дослідження даної проблематики, як правило, проводяться під кутом зору вивчення біржі як підприємства (спеціальність 08.00.04 — економіка та управління підприємствами), або ж з позицій значення бірж в національній економіці (спеціальність 08.00.03 — економіка та управління національним господарством), що не зовсім відповідає бажаному формату дослідження.

Поза всяким сумнівом наукове дослідження проблематики біржового ринку дозволяє автору дисертації стати високодосвідченим фахівцем даної сфери. Проте, по-перше, подібний спосіб підготовки кадрів не може розглядатися з точки зору його масового застосування. По-друге, у вітчизняній науці та освіті уже традиційно склалася негативна тенденція, коли дисертант, потративши роки на вивчення того чи іншого предмету дослідження, після отримання наукового ступеня переходить на інші проблеми, бездумно втрачаючи отримані знання та досвід. Це повною мірою стосується і біржової тематики. За останні десять років було захищено понад два десятки дисертацій на тему біржового ринку, як фондового, так і товарного.

При цьому, прізвиська дослідників, на жаль, в подальшому не стали відомими ні на потужних наукових заходах, ні серед практиків біржового ринку. Подібний стан речей дає підстави констатувати незадовільний стан справ і на цьому рівні кадрового забезпечення біржового ринку.

Висновки та пропозиції. Таким чином, підсумовуючи проведену роботу, хочемо зупинитися на декількох основних моментах. Важливість біржового ринку у світі не викликає сумніву і декларативно ми це можемо спостерігати і в Україні. Високий рівень значимості закономірно ставить відповідні вимоги і до рівня фаховості. Разом з тим, як показав проведений аналіз, в Україні на даний час не сформовано цілісної системи підготовки фахівців для роботи на біржовому ринку, що визначає ефективність її функціонування. Ті кроки, що робляться з боку держави є ситуативними і нерідко є наслідком скоріше тактичного лобіювання, аніж продуманої стратегічної державної політики. Такий рівень підготовки, в свою чергу, ставить підвищені завдання до перепідготовки, якою, як правило, займаються самі учасники біржового ринку. Тому загальний висновок по формуванню кадрового забезпечення біржового ринку в Україні, на наш погляд, буде негативним. В статті ми показали, що в цьому напрямку безперечно щось робиться, але на загальний стан справ це майже не впливає.

Щодо пропозицій до покращання ситуації, то вони полягатимуть у наступному. При підготовці га-

лузевого стандарту вищої освіти для новоствореної спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» до освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця включити компетентності у сфері біржової діяльності. Це «узаконить» в навчальних планах дисципліни з біржової діяльності, які до цього були винятково вибірковими і могли додаватися чи вилучатися винятково на розсуд того чи іншого рівня керівників у навчальних закладах. Не відмовлятися від освітньо-професійних програм, як це задекларувало Міністерство освіти і науки України, оскільки це досить дієвий механізм ведення державної освітньої політики. Виходячи із 1,5-річного навчання магістрів в Україні, виділити третій семестр повністю на виробничу практику, поєднавши його із кредитами на підготовку випускної роботи. Саморегульним організаціям, які претендують уособлювати певні сегменти біржового ринку, слід усвідомити свою соціальну відповідальність за ситуацію на вітчизняному біржовому ринку країни і активізувати свою діяльність у напрямку співпраці із навчальними закладами, що готують фахівців економічного профілю. Це ж стосується і самих навчальних закладів, які нерідко є занадто закритими для зовнішнього впливу на їх програми підготовки. І в цілому, при розробці будь-яких нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток біржового ринку, в обов'язковому порядку включати до них пункти щодо підготовки та перепідготовки фахівців біржового ринку.

Література

1. Гордієнко В. П. Особливості формування професійного мовлення у спеціалістів біржової діяльності / В. П. Гордієнко // Нові технології навчання. Вип. 50. — К.: Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, 2007. — С. 16–20.
2. Гордієнко В. П. Педагогічні умови формування професійного мовлення майбутніх брокерів та дилерів / В. П. Гордієнко // Нові технології навчання. Вип. 52. — К.: Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, 2008. — С. 59–63.
3. Ленчук О. І. Формування і розвиток інвестиційних фондів на біржовому ринку / О. І. Ленчук, І. В. Охріменко // Перспективи соціально-економічного розвитку аграрного сектору України [ред. С. М. Кваша та ін. / частина 2]. — К.: ПП Лисенко М. М., 2014. — 292 с. — С. 262–263.
4. Методичні вказівки до проходження навчальної і виробничої практики з біржової діяльності для студентів спеціальності 8.18010009 «Біржова діяльність» / [М. О. Солодкий, І. В. Охріменко, В. О. Яворська, Т. Ю. Андросович]. — К.: ЦП «Компринт». — 2014. — 34 с.
5. Невідомі та забуті факти / [ред. Д. Мельничук, О. Мельник] // За сільськогосподарські кадри. — № 11 (1857), 6.10.2005. — С. 5.
6. Освітньо-кваліфікаційні характеристики молодшого спеціаліста напряму підготовки 0501 — «Економіка і підприємництво» / [кол. авт. за заг. керівн. А. Ф. Павленка]. — К.: КНЕУ, 2004. — 100 с.
7. Охріменко І. В. Регулювання біржового ринку: навчальний посібник / Охріменко І. В., Стасіневич С. А., Краєвський В. М. — К.: ЦП «Компринт», 2016. — 144 с.
8. Ринок цінних паперів України: розбудова інфраструктури / [Охріменко І. В., Стасіневич С. А., Яворська В. О. та ін.]. — К.: ТОВ «ЦП «Компринт», 2014. — 254 с.

References

1. Hordiyenko V. P. Osoblyvosti formuvannya profesijnoho movlennya u spetsialistiv birzhovoyi diyal'nosti / V. P. Hordiyenko // *Novi tekhnolohiyi navchannya*. Vyp. 50. — K.: In-t innovats. tekhnolohiy i zmistu osvity, 2007. — S. 16–20.
2. Hordiyenko V. P. Pedagogichni umovy formuvannya profesijnoho movlennya maybutnikh brokeriv ta dyleriv / V. P. Hordiyenko // *Novi tekhnolohiyi navchannya*. Vyp. 52. — K.: In-t innovats. tekhnolohiy i zmistu osvity, 2008. — S. 59–63.
3. Lenchuk O. I. Formuvannya i rozvytok investytsiynykh fondiv na birzhovomu rynku / O. I. Lenchuk, I. V. Okhrimenko // *Perspektyvy sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy* [red. S. M. Kvasha ta in. / chastyna 2]. — K.: PP Lysenko M. M., 2014. — 292 s. — S. 262–263.
4. *Metodychni vkazivky do prokhodzhennya navchal'noyi i vyrobnychoyi praktyky z birzhovoyi diyal'nosti dlya studentiv spetsial'nosti 8.18010009 «Birzhova diyal'nist'»* / [M. O. Solodkyy, I. V. Okhrimenko, V. O. Yavors'ka, T. Yu. Androsovykh]. — K.: TsP «Kompynt». — 2014. — 34 s.
5. *Nevidomi ta zabuti fakty* / [red. D. Mel'nychuk, O. Mel'nyk] // *Za sil's'kohospodars'ki kadry*. — # 11 (1857), 6.10.2005. — S.5.
6. *Osvitno-kvalifikatsiyni kharakterystyky molodshoho spetsialista napryamu pidhotovky 0501 — «Ekonomika i pidpryyemnytstvo»* / [kol. avt. za zah. kerivn. A. F. Pavlenka]. — K.: KNEU, 2004. — 100 s.
7. Okhrimenko I. V. Rehulyuvannya birzhovoho rynku: navchal'nyy posibnyk / Okhrimenko I. V., Stasinevych S. A., Kravchuk V. M. — K.: TsP «Kompynt», 2016. — 144 s.
8. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy: rozbudova infrastruktury* / [Okhrimenko I. V., Stasinevych S. A., Yavors'ka V. O. ta in.]. — K.: TOV «TsP «Kompynt», 2014. — 254 s.